

אמר ליה: לבי חפי להו חשוכא להנהו אינשי
[כאשר יכסה אתכם החושך].

אמר ליה אותו מין: מילט קא לייטת לי [האם
אתה מקלל אותי?]

אמר ליה: אין אני אומר את הדבר מדעתי,
אלא קרא כתיב הכי: "כי הנה החשך יכסה
ארץ, וערפל לאמבים, ועליך יזרח ה', וכבודו
עליך יראה".

תניא, רבי אליעזר אומר: ימות המשיח
ארבעים שנה. שנאמר: "ארבעים שנה אקוט
בדור". "אקוט" מלשון "נקטיה" [אחזון] (448).
כלומר, בדור של ארבעים שנה, שהוא דור
קטן, ומשונה מהדורות הקודמים, ומסתמא
דורו של משיח הוא, שבו יהיו שינויים
גדולים, באותו דור אקח את ישראל —
ואמלוך עליהם (449).

רבי אלעזר בן עזריה אומר: שבעים שנה
יהיו ימות המשיח. שנאמר: "והיה ביום
ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך
אחר".

לישראל לעתיד, יהיה המלך. ודוד המלך
יהיה שני לו (445), כפי שנאמר בפסוק: "ודוד
עבדי נשיא", ולא כתוב "מלך" (446).

דרש רבי שמלאי: מאי דכתיב: "הוי
המתאווים את יום ה', למה זה לכם יום ה',
הוא חשך ולא אור?"

משל לתרנגול ועטלף (447) שהיו שניהם
יושבין ומצפין לאור. אמר ליה תרנגול
לעטלף: מילא אני מצפה לאורה — לפי
שאורה שלי היא. שיש לי עיניים, ואני יכול
ליהנות מהאור.

ואילו אתה — למה לך אורה? הרי לא תוכל
ליהנות ממנה!

כך גם בענין הגאולה. ישראל מצפים
לגאולה, משום שיום ה' יהיה להם אור. אבל
הנכרים, למה מחכים ליום ה'? הרי הוא
יהיה להם חושך ולא אור!

והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו:
אימתי אתי משיח? א-צט

ולכאורה אין זה כפירושו כאן.
ובספר העיון כתב, שהוא העכבר בעל כנפים
אשר יעוף בלילה.

448. כך פירש רש"י. וביד רמה כתב, ש"אקוט"
היינו אקוץ. והיינו, שארבעים שנה אקוץ
באומות העולם.

449. אמנם פשט המקרא מדבר על דור המדבר.
אבל מדכתיב "אקוט" לשון עתיד, משמע
שמתנבא אף על העתיד, ימות המשיח. רש"י.
והמהרש"א כתב, שהמקרא מדבר על המשיח,
שהרי כתיב לעיל מיניה: "היום אם בקולו
תשמעו", והרי הבאנו לעיל שמדובר במשיח.

445. כך פירש רש"י. ובערוך פירש להיפך:
שדוד בן ישי יהיה המלך, ודוד האחר — משנה
לו.

446. כתב ביד רמה: ודברים הללו אין אנו
יודעים כיצד יהיו עד עת בואם. והיודע אמתתם
יראנו אותם במראה ולא בחידות למען שמו
הגדול.

447. פירש רש"י: קלב"א שורייץ בלעז. ואין לה
עיניים. ועיי" רש"י ויקרא [יא יח] שכתב:
התנשמת — היא קלב"א שורייץ, ודומה לעכבר
ופורחת בלילה. ותנשמת האמורה בשרצים היא
דומה לה, ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א.

איזהו מלך מיוחד [מלך אחד] — לשון מיוחד וחשוב הוא (450)?

הוי אומר: זה משיח.

רבי אומר: ימות המשיח יהיו שלשה דורות. שנאמר: "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". כלומר, עם ישראל ייראוך בדורו של המשיח, שנאמר עליו: "לפני שמש ינון שמו". וכמו כן "ולפני ירח" — לפני מלכות בית דוד [דהיינו, מלך המשיח, שמזרעו של דוד הוא] שנמשל כירח, כדכתיב: "כירח יכון עולם וגו'", "ייראוך דור דורים". "דור" — היינו דור אחד, "דורים" — היינו שנים, הרי הם ביחד שלשה דורות.

רבי הילל אומר: אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה [וכפי שנתבאר לעיל]. אלא הקדוש ברוך הוא יגאלם בעצמו, וימלוך עליהם (451).

אמר רב יוסף: שרא ליה מריה [ימחול לו הקדוש ברוך הוא] לרבי הילל, על שאמר

דברים שאינם!

שהרי חזקיה אימת הוה [מתי היה] — בזמן בית ראשון, ואילו זכריה (452) קא מתנבי בזמן בית שני, שהיה זמן רב אחר דורו של חזקיה, ואמר: "גילי מאד בת ציון, הריעי בת ירושלים, הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא, עני ורכב על חמור, ועל עיר בן אתנות". הרי שנתנבא זכריה שיבוא משיח, אף לאחר דורו של חזקיה!

מוכח, שלא נתבטלה ביאת המשיח מחמת דורו של חזקיה.

תניא אידך, רבי אליעזר אומר: ימות המשיח ארבעים שנה.

ומנין אנו למדים דבר זה?

כתיב הכא, גבי אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר: "ויענך וירעבך ויאכלך", וכתיב התם, גבי ימות המשיח: "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה". הרי

450. כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, דהיינו שיהיה אז בעולם הזה רק מלך אחד, מלך המשיח.

451. כך כתבו רש"י והר"ן. ובענף יוסף הביא בשם תורת העולה, דרצה לומר שמצד ישראל לא יבוא משיח, מאחר שהם חוטאים. אבל הקדוש ברוך הוא יביא משיח, למען שמו הגדול, לבל יתחלל בגוים.

וסיים, דאף אם נאמר שאמר רבי הלל שלא יבוא משיח, אלא הקדוש ברוך הוא יגאלם, מכל מקום אין הלכה כמותו. והאומר שקים ליה כרבי הלל שאין משיח, הרי הוא כופר בכלל התורה, שהרי אחרי רבים להטות, וכיון שרבו עליו חכמי

ישראל ואמרו דלא כוותיה, שוב אין אדם ראוי להמשך אחריו. ועיי' בשו"ת חתם סופר [תשובה שנ"ה] שהאריך בזה.

ועיי' ביד רמה שהקשה על שיטת רש"י והר"ן, שכתבו שהקב"ה ימלוך על ישראל, שאם כן מאי "שכבר אכלוהו בימי חזקיה", שמשמע שנהנו כבר מטובתו של המשיח. ועוד, אם הקב"ה יגאלם וימלוך עליהם, כל שכן דניחא להו טפי.

452. כתב רש"י, שאין זה זכריה בן יהוידע הכהן, שנתנבא בבית ראשון, אלא זכריה בן ברכיה, שהיה במלכות דריוש.

שנה כנגד יום, כדכתיב: "יום לשנה יום לשנה וגו'", וזהו "יום נקם", שנקמתם של המרגלים היתה שנה כנגד יום,

כך גם לענין הגאולה, "שנת גאולי באה", שנה ליום שנה ליום. שלכל יום ויום של שנה זו הכתובה במקרא זה "שנת גאולי" — נותנים שנה אחת. ואם כן, ימות המשיח יהיו שלש מאות וששים וחמש שנה, כמנין ימות השנה⁽⁴⁵⁴⁾.

מאי "יום נקם בלבי"?

אמר רבי יוחנן, כך אמר הקדוש ברוך הוא: **ללבי** — גליתי את הדבר, שעתידי אני לנקום באוייבי, ולגאול את ישראל. אבל לא הוצאתי את הדבר מפי, ולכן — **לאברי לא גליתי**, שלא יכלו לשמוע את הדבר⁽⁴⁵⁵⁾.

רבי שמעון בן לקיש אמר: ללבי גליתי, אבל למלאכי השרת — לא גליתי.

תני אבימי בריה דרבי אבהו: ימות המשיח

שהשמחה שישמחנו הקדוש ברוך הוא לעתיד, בימות המשיח, תהיה כאותן שנים שראינו רעה. דהיינו, ארבעים שנה שהיו במדבר, שנאמר עליהן "ויענך וירעיבך"⁽⁴⁵³⁾.

רבי דוסא אומר: ימות המשיח יהיו **ארבע מאות שנה**.

ומנין לנו דבר זה?

כתיב הכא: "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", **וכתיב התם**: "שמחנו כימות עניתנו". והיינו, שהשמחה שישמחנו הקדוש ברוך הוא, תהיה כאותן שנים שנתענינו. והיינו — ארבע מאות שנה, שנאמר עליהן "ועבדום וענו אותם".

רבי אומר: ימות המשיח יהיו **שלש מאות וששים וחמש שנה**, כמנין ימות החמה. **שנאמר**: "כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה". דהיינו, כשם שהמרגלים, שתרו את הארץ ארבעים יום, ולבסוף הוציאו דיבתה רעה, נענשו להיות במדבר ארבעים שנה,

455. כתב ביד רמה: "חס ושלום שיש לו לב ואיברים, שהרי אינו גוף, לפי שהגוף יש לו סוף. וכל דבר שיש לו סוף, יש לכחו סוף. ואלקיני יתברך וכו' הואיל ואין לכחו סוף, שהרי נושא את העולם כולו בכחו ולא חסר כחו ולא נשתנה וכו' ודאי אין לו סוף. וכל מקום שאתה מוצא וכו' בדברים הללו, אינם כפשוטן, אלא דרך משל הן, ודברה תורה כלשון בני אדם".

וכתב בביאור דברי הגמרא, שהיות ומחשבתו של אדם תלויה בליבו, לכן נקראת המחשבה לב. תדע, שהרי הכסיל שאין בו תבונה, נקרא חסר לב. אבל הדיבור אינו תלוי אלא באיברים. וזהו "ללבי גליתי", שעלתה במחשבה לפני. אבל "לאברי לא גליתי", שלא הוצאתי דבר זה לידי

453. שהרי אילו לא היו חוטאים במדבר, היו נכנסים מיד לארץ. ואותן ארבעים שנה שעשו במדבר, היו עושין בארץ ישראל בטובה. ושנים אלה שעשו במדבר בעינו ורעבון, ימלא להם הקדוש ברוך הוא בימות המשיח. דמדה טובה מפי הקב"ה אינה חוזרת. וזהו "שמחנו" לימות המשיח, "כימות עניתנו, שנות ראינו רעה". מהרש"א.

454. עוד כתב רש"י, שיש שגורסים: "רבי אומר, שלש מאות ששים וחמשה אלפים שנה", דכתיב שנת גאולי באה, ושנה של הקדוש ברוך הוא הכי הוי, דכתיב "כי אלף שנים בעיניך כיום.

שנשבע ה' מעבור מי נח עוד על הארץ, "כן נשבעתי", כפי אותו חשבון זמן, נשבעתי "מקצף עליך ומגער בך", שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח, עד שיכלה זה הזמן.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו את כל הטובה שתהיה לישראל — אלא לימות המשיח.

אבל לעולם הבא — "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו". כלומר, אין קץ לטובה שתהיה בעולם הבא⁽⁴⁵⁸⁾.

ודברי רבי יוחנן פליגא דשמואל [חולקים על דברי שמואל]. דאמר שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח — אלא שעבוד מלכויות בלבד⁽⁴⁵⁹⁾. אבל בשאר דברים, יהיו ימות המשיח דומים לשאר ימי עולם הזה. ואילו רבי יוחנן אמר, שבימות המשיח יתקיימו כל הנבואות הטובות שנתנבאו הנביאים.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו — אלא לבעלי תשובה. אבל צדיקים גמורים — "עין לא ראתה אלהים זולתך", אין קץ למתן שכרן.

ודבריו של רבי יוחנן פליגא דרבי אבהו,

לישראל יהיו שבעת אלפים שנה, שנאמר: "ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך". והיות ומשוש חתן על כלה הוא שבעה ימים [שבעת ימי המשתה]⁽⁴⁵⁶⁾, ויומו של הקדוש ברוך הוא — אלף שנים הוא, הרי שימות המשיח יהיו בעת אלפים שנה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: משך ימות המשיח יהיה כמיום שנברא העולם — ועד עכשיו⁽⁴⁵⁷⁾.

שנאמר: "למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ". והרי לא היו ישראל על אדמתם זמן כה רב, כימים שהשמים נטויים על הארץ, דהיינו, כמיום שנברא העולם ועד עתה. אלא על כרחך שעתיד להיות כן בימות המשיח.

רב נחמן בר יצחק אמר: ימות המשיח יהיו כמשך הזמן שמימי נח — עד עכשיו.

שנאמר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ, כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך".

"כי מי נח" היינו כמו "כימי נח". והיינו, כחשבון השנים שנמצא בידו לאותו זמן

דיבור. עיי"ש.

457. דהיינו, כמיום שנברא העולם ועד תחילת ימות המשיח. ועיי' ביד רמה.

458. ובמסכת שבת פירש רש"י, עין של נביאים לא שלטה לראות את אותה טובה.

459. כתבו התוס' במס' שבת [סג א], דאף שעתה אין ירושלים ואין בית המקדש, ובימות המשיח יהיה הכל בנוי, צריך לומר דהאי "אין בין" לאו דווקא.

456. אף שבגלות ישראל מכונים אלמנה, כדכתיב "היתה כאלמנה", וימי שמחתה של אלמנה — שלשה הם, מכל מקום בזמן הגאולה תתחדש כנשר נעורייכי, ויהא דין ישראל כדין בתולה, כדכתיב "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך". עיון יעקב.

שסובר שבעלי תשובה נמצאים בדרגה מעולה יותר מצדיקים.

דאמר רבי אבהו: במקום שבעלי תשובה עומדין שם — צדיקים אינן עומדין שם [אינם יכולים לעמוד שם]. כי גדולה מעלתם של בעלי תשובה, ואין אחרים יכולים לעמוד במחיצתם⁽⁴⁶⁰⁾.

ומנין לומד רבי אבהו דבר זה?

שנאמר: "שלום שלום לרחוק ולקרוב". הזכיר הפסוק **ברישא** [בתחילה] את הרחוק, והדר [ולאחר מכן] הזכיר את הקרוב. מאי רחוק —

רחוק דמעיקרא [שהיה רחוק מתחילה] ולאחר מכן שב בתשובה, ונתקרב לקדוש ברוך הוא.

ומאי קרוב —

שהיה קרוב לקדוש ברוך הוא דמעיקרא [מתחילה], וגם דהשתא [עתה]. דהיינו — צדיק גמור.

והרי הזכיר הכתוב את הרחוק לפני הקרוב! מוכח שמעלתו של בעל תשובה גדולה יותר.

ורבי יוחנן, שאמר שמעלתו של הצדיק גדולה יותר משל בעל תשובה, אמר שכך

הוא ביאור הכתוב: **לרחוק** — היינו צדיק גמור, שהוא רחוק מעבירה מאז ומעולם. ואילו קרוב — היינו בעל תשובה. שהוא קרוב מעבירה, ועתה, כששב בתשובה, נתרחק ממנה.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו את כל הטובות שבנבואותיהם — אלא למי שמושיא בתו לתמיד חכם,

ולעושה פרקמטיא [סתוריה] לצורך תלמיד חכם, שיתפרנס מכך,

ולמחנה תלמיד חכם מנכסיו.

אבל תלמידי חכמים עצמן — "עין לא ראתה אלהים זולתך", אין קץ למתן שכרן.

מאי "עין לא ראתה", מהו אותו שכר שעין לא ראתה מעולם?

אמר רבי יחושע בן לוי: זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית⁽⁴⁶¹⁾.

ריש לקיש אמר: זה עדן, שלא ראתה אותו עין מעולם⁽⁴⁶²⁾.

ואם תאמר: אם לא ראתה עין אדם מעולם את עדן, אדם הראשון היכן דר?

כאמרו: ויין ישמח לבב אנוש, ואמר: ישתה וישכח רישו. על כן רמז השמחה והתענוג של עולם הבא, שלא יתעורבו עמהן צער ודאגה כ"יין. ואמרו המשומר בענביו מששת ימי בראשית, רמז שהוא תענוג מתוקן משעת היצירה. עץ יוסף בשם הכותב בכרכות.

462. כתב בעץ יוסף, שבגן שבו עמד אדם

460. והטעם, לפי שבעלי תשובה טעמו כבר טעם חטא, וקשה להם לפרוש ולקיים המצוות, וטרחן מרובה, לכך שכרן יותר מרובה. תורת חיים. ועיי' מה שהביא בחדושי הגאונים בשם בעל עקידה.

461. יש בזה סוד. ולפי פשטן של דברים, מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגת המקרים,

בגן — ולא בעדן. שהרי את עדן לא ראתה עין מעולם.

ואם תאמר: גן הוא עדן!

תלמוד לומר: "ונהר יצא מעדן להשקות את הגן". הרי שהגן אינו עדן, שהרי כתוב שנהר יצא מעדן, והלך להשקות את הגן, שהיה במקום אחר.

שנינו במשנתנו: והאומר אין תורה מן השמים וכו'.

תנו רבנן: "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה" — זה האומר אין תורה מן השמים⁽⁴⁶³⁾.

דבר אחר: "כי דבר ה' בזה" — זה אפיקורוס.

דבר אחר: "כי דבר ה' בזה" — זה המגלה פנים בתורה. ולהלן יתבאר מהם אפיקורוס ומגלה פנים.

"ואת מצותו הפר" — זה המפר ברית בשרי. דהיינו, שלא מל עצמו.

ומכפל הלשון "הכרת תכרת" דרשינן: "הכרת" — בעולם הזה, "תכרת" — לעולם הבא.

מכאן, מפסוק זה: "כי את דבר ה' בזה", אמר רבי אלעזר המודעי:

המחלל את הקדשים [בדברים שנאמר בהם חילול, כגון טמא שאכל תרומה],

והמבזה את המועדות [את חולו של מועד], והמפר בריתו של אברהם אבינו [כדכתיב "ואת מצותי הפר"]⁽⁴⁶⁴⁾,

והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה,

והמלביין פני חבירו ברבים,

שכל אלו — דברים של בזיון הם⁽⁴⁶⁵⁾, אף על פי שיש בידו של אותו אדם תורה

הראשון, גם הוא מתוקן לתלמידי חכמים.

463. שבזה את התורה לומר שאינה דבר ה', דהיינו, שאינה מן השמים. מהרש"א, עיי"ש. ועיי' ביד רמה.

464. עיי' ברע"ב וברבינו יונה על מס' אבות [פרק ג', משנה י"א] שכתבו דהיינו המושך בערלתו. והרמב"ם [פ"ג מהל' תשובה הל' ו'] כתב, שהמושך ערלתו בכרת. ועיי"ש בכס"מ ובלח"מ.

465. כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, שלמדים מפסוק זה רק את ענין מפר ברית ומגלה פנים. אבל המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות

הראשון, היו אילניו ומעייניו וכל ענייניו ציורין אלו לדברים דקים מאד, שיראה בהם ויתבונן בהן בעניינים רוחניים. וכענין שנתן לנו יתברך ציורי המשכן והמקדש וכל כליהם המנורה והשלחן וכו' לציורים שכליים, ולהתבונן בהם האמיתות העליונות.

ולפי שהיה אדם הראשון יותר מקודש ויציר כפיו של הקב"ה, הניחווה בגן, שיבין הסודות המרומזות באילני הגן ובמעיינותיו.

אבל העדן, רמז למקום מוצא המעיין, שנאמר "ונהר יצא מעדן להשקות את הגן", לא הניחו לאדם הראשון שם, לפי סודות אלו לא היה יכול להשיג אף קודם החטא.

ולכן אמרו כאן, כי אף העדן ותענוגיו שנעלמו מעין כל חי, ולא נודע אף לאדם

ומעשים טובים — אין לו חלק לעולם הבא. כדכתיב: "הכרת תכרת".

תניא אידך: "כי דבר ה' בזה" — זה האומר שאין תורה מן השמים.

ואפילו אם אמר אותו אדם: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה [כלומר, חוץ מפסוק אחד, זה או אחר], שלא אמרו הקדוש ברוך הוא, אלא משה מפי עצמו אמרו — זהו "כי דבר ה' בזה".

ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה [דהיינו, דרשה אחת שדורשים מחסרות ויתרות שבתורה], או חוץ מקל וחומר זה, או חוץ מגזרה שוה זו — זה הוא "כי דבר ה' בזה".

תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה, ואינו מלמדה לאחרים (466) — זה הוא "דבר ה' בזה" (467).

רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה, שאומר שאינה עיקר (468).

רבי נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה — ואינו עוסק, שהיות והוא יכול לעסוק בתורה, ועוסק באותו זמן בדברים אחרים, הרי הוא מבזה את התורה כלפי אותם דברים, שהיא פחות חשובה בעיניו.

רבי ישמעאל אומר: זה העובד עבודה זרה. מאי משמע? איך משמע מהפסוק "כי דבר ה' בזה", שזהו העובד עבודה זרה?

דתנא רבי רבי ישמעאל: "כי דבר ה' בזה" — זה העובד עבודה זרה, שהרי הוא מבזה דבור שנאמר [לו למשה (469)] מפני מפי הקדוש ברוך הוא עצמו [וזהו "דבר ה'"]:

"אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'" (470).

רבי יהושע בן קרחה אומר: כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה — דומה לאדם שטורח וזורע תבואה, ולבסוף אינו קוצר. הרי שלא עלה בידו דבר מכל עמלו!

רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה ומשכחה — דומה לאשה שיוולדת, ולבסוף קוברת את

לאו מהך קרא נפקא.

466. כתב היעב"ץ: "והכותב ומבאר אותה למען המשכילים יבינו, והתלמידים יעמדו על האמת ויוסיפו לקח טוב, אין למוד גדול מזה, ואין כבוד לתורה גדול ממנו".

467. ביאר המהרש"א, כי דרך הלומד לשמוע מפי אחרים, וללמד מפיו בדברו לאחרים. והיינו "דבר ה' בזה", שאת השמיעה לא בזה, שהוא שומע דברי תורה מאחרים, אבל את הדיבור בזה, שאינו מלמד לאחרים.

468. כי המשנה פירושה של תורה שבכתב היא. זה שאינו משגיח בפירושה, הרי הוא בווה את דבר ה'. מהרש"א.

והר"י אלמדארי כתב, שכיון שהמשנה לא ניתנה ליכתב, הרי היא נחשבת דבר ה'.

ועיי' בביאור הגר"א [יו"ד סי' רמ"ו סקע"ד] שכתב ש"כל שאינו משגיח על המשנה" היינו המזניח את לימודו. שהוא למד ש"משנה" דנקט הכא — לשון שינון וחזרה הוא.

469. הגר"א גורס "להם לישראל".

470. עיי' ביד רמה שכתב עוד ביאור בענין זה.

הילדים שילדה. הרי שלא עלה בידה מאומה! (471)

צט-ב **רבי עקיבא אומר: זמר בכל יום, כלומר, אף שלימודך סדור ושגור בפייך כמו זמר, הוה מסדר ומזמר לימודך שוב בכל יום. ואז תזכה שיהיה לך לעולם הבא זמר, שמחה ושירים, בכל יום** (472).

אמר רב יצחק בר אבודימי: מאי קרא [היאך למדים דבר זה מהמקרא]?

שנאמר: "נפש עמל — עמלה לו, כי אכף עליו פיהו".

וכך הוא פירוש הפסוק: "נפש עמל", מה

שהוא עמל במקום זה, בעולם הזה, "עמלה לו". דהיינו, ותורתו עומלת לו במקום אחר, דהיינו — לעולם הבא. "כי אכף עליו פיהו", משום שהוא שם דברים בפיו תמיד, כפי שהאוכף נמצא תמיד על החמור (473).

אמר רבי אלעזר: כל אדם — לעמל נברא (474). **שנאמר: "כי אדם לעמל יולד".**

אבל, ממקרא זה עדיין איני יודע האם לעמל התלוי בפה נברא, אם [או שמא] לעמל מלאכה נברא (475).

כשהוא אומר "כי אכף עליו פיהו", דהיינו, שהוא שם בפיו דברים תמיד, כאוכף, שנמצא תמיד על החמור, הוי אומר: לעמל

וביד רמה כתב, ש"אכף" לשון כפיה הוא. דהיינו, מפני שאכף את פיו על דברי תורה. ובתורת חיים כתב, שתיבת "אכף" ותיבת "פיהו", כל אחת מהן בגימטריא מאה ואחד. רמז לחזור על תורתו תמיד. וכפי שאמרנו [חגיגה ט ב]: אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד.

474. במסורת הש"ס הביא, שמאמר זה נדרש יפה בשל"ה [סוף דף שע"ה].

475. שהרי כל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה, וגורת עון. ומסיק לעמל פה נברא, ואין צריך לעמל מלאכה, כדאמרינן בחסידים הראשונים, שהיתה תורתן אומנותן, ומלאכתן נעשית מאליה. וכן היה בתחילת הבריאה לולי חטא אדם הראשון, שאז נאמר לו "בזעת אפך תאכל לחם". מהרש"א.

וביערות דבש כתב, פירוש, איני יודע אם תלמוד תורה גדול ממעשה, או שמא מעשה גדול. וזהו אם לעמל פה, היינו לימוד תורה, או לעמל מלאכה, היינו מעשה המצות ועבודת ה'.

471. אין דומה הלומד ואינו חוזר ללומד תורה ומשכחה. כי הלומד ואינו חוזר, דומה לזורע ואינו קוצר, שעדיין יכול לקצור את התבואה. וכמו כן הלומד ואינו חוזר, יכול עדיין לחזור על תלמודו, ויתקיים בידו. אבל הלומד תורה ומשכחה, הרי הוא כאשה היולדת וקוברת, שלא ישוב לה עוד. הריא"ף. ועיי' בעיון יעקב.

472. ובערוך פירש: הזמר, שמזמר בכל היום, הזמירות אינן יוצאין מפיו. אף מי שמחזיר תלמודו, אינו שוכחו.

והמהרש"א מפרש, אם אתה מזמר כל היום בלמוד תורה, גם התורה מזמר לך בכל יום, שמגלין לו רזי תורה. עיי"ש.

473. עוד פירש רש"י: "זמר", כלומר, כשם שהעוסק בשירים וזמירות תדיר — נעשה זמר, כך החוזר על התורה — נעשית לו סדורה בפיו. "תורה עומלת לו", שמחזרת עליו, ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה. וכל כך למה? מפני ש"אכף", שכפף פיהו על דברי תורה.